

Έμφυλες ανισότητες στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: Οι αναπαραστάσεις των δυο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της Α΄ και Β΄ τάξης Δημοτικού

Φωτεινή Καμαρέτσου, Αγγελική Κίτσιου

Εισαγωγή

Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες όλο και συχνότερα με αυξανόμενο ρυθμό, η διαχείριση της ισότητας των δύο φύλων στην εκπαίδευση είναι επιτακτικό ζήτημα εκπαιδευτικής πολιτικής σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο και έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ευρωπαϊκή κοινότητα. Η έννοια της ισότητας αφορά στην παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών στους/στις εκπαιδευόμενους/εκπαιδευόμενες, χωρίς να γίνονται έμφυλες διακρίσεις και είναι κατοχυρωμένη μέσω νομοθετικού πλαισίου της ΕΕ (Eurydice, 2010). Ωστόσο, διαπιστώνεται στην Ευρώπη ότι στα σχολικά βιβλία το ανδρικό φύλο συνεχίζει να παρουσιάζεται πιο συχνά και σε μεγαλύτερη ποικιλία ενεργών ρόλων από ότι το γυναικείο φύλο, το οποίο εκπροσωπείται σε παθητικούς ρόλους και μη απεικονιζόμενο στον πολιτικό και διανοητικό χώρο (Eurydice, 2010).

Στην Ελλάδα, πλήθος ερευνών (Αλεξόπουλος, Βαλμάς & Κατσίβελου, 2015· Κανταρτζή & Πλιόγκου, 2007· Π.Ι.Ε., 2008α· Καϊσέρογλου, 2011· Karintzaidis et al., 2016· Πλιόγκου, Κανταρτζή & Τριανταφύλλου, 2017) έχουν εντοπίσει ότι οι έμφυλες στερεοτυπικές αντιλήψεις εξακολουθούν να αναπαράγονται στα σχολικά εγχειρίδια. Αρχικά, παρατηρήθηκε ότι επίκεντρο των μελετών είναι τα βιβλία του Δημοτικού, τα οποία διατελούν κρίσιμο ρόλο στις μικρές αυτές ηλικίες (Κανταρτζή & Πλιόγκου, 2007). Πρώτον, ως μέσα διδασκαλίας συνιστούν το εργαλείο σε καθημερινή βάση, με το οποίο η σχολική τάξη αποκτά πρόσβαση στις γνώσεις (Κανταρτζή & Πλιόγκου, 2007). Δεύτερον, επιτελούν μια κοινωνικοποιητική λειτουργία, καθώς μεταδίδουν πεποιθήσεις και στάσεις στα αγόρια και κορίτσια της τάξης ως προς τους έμφυλους ρόλους (Πλιόγκου κ. συν., 2017). Μάλιστα, τα σχολικά εγχειρίδια έχουν θεωρηθεί κρίσιμα στη μικρή αυτή ηλικία, καθώς τα παιδιά υιοθετούν τα μηνύματα που μεταδίδονται για τους ρόλους των δυο φύλων πιο εύκολα σε σύγκριση με τα άλλα μέσα. Αυτό συμβαίνει διότι τα μηνύματα αυτά τους προβάλλονται με άρρητο και λανθάνοντα τρόπο, αποδυναμώνοντας έτσι την κριτική τους σκέψη και αντίσταση (Καϊσέρογλου, 2011).

Κατά συνέπεια, στην περίπτωση που το βιβλίο έχει διαμορφωθεί στερεοτυπικά, αναπαράγει στα παιδιά μια εικόνα για τους έμφυλους ρόλους, η οποία απέχει από την πραγματικότητα, όπου τα δυο φύλα πλέον αναλαμβάνουν ρόλους ενεργητικούς και μη παραδοσιακούς, αλλά και τις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, στις οποίες καλούνται να ανταπεξέλθουν οι μαθητές/μαθήτριες του σήμερα ως ενεργοί πολίτες του αύριο με βάση την ισότητα και τον αλληλοσεβασμό (Πιλιόγκου κ. συν., 2017).

Οι Gounias & Alexopoulos (2016) στην έρευνα τους υπογραμμίζουν την αναγκαιότητα της εξέτασης των εν λόγω σχολικών βιβλίων, ώστε να προάγουν ουσιαστικά την ισότητα των δύο φύλων, καθώς τα ερευνητικά πορίσματα καταδεικνύουν ότι το ανδρικό φύλο είναι αυτό που συνδέεται με το δημόσιο τομέα σε ρόλους που απαιτούν δυναμικό και ηγεμονικό χαρακτήρα (Αλεξόπουλος κ. συν., 2015). Αντίθετα, το γυναικείο φύλο περιορίζεται στον οικογενειακό και ιδιωτικό τομέα και με τα χαρακτηριστικά της ευαισθησίας και αδυναμίας, (Αλεξόπουλος κ. συν., 2015), ενώ παράλληλα καταλαμβάνει τις πιο λίγες αριθμητικά επαγγελματικές θέσεις με υψηλό κύρος, καθώς και τις λιγότερο σύγχρονες και ενδιαφέρουσες (Καϊσέρογλου, 2011).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η παρούσα εργασία εξετάζει τις αναπαραστάσεις των δυο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια της Α΄ και Β΄ τάξης Δημοτικού. Η εργασία διαρθρώνεται ως ακολούθως. Στην ενότητα της βιβλιογραφικής επισκόπησης παρουσιάζονται τα ευρήματα των προηγούμενων ερευνών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ως προς τις έμφυλες αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια. Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε και εν συνεχεία, παρατίθενται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων. Έπειτα, ακολουθεί η συζήτηση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων.

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Οι πιο πρόσφατες έρευνες για τα σχολικά εγχειρίδια του σήμερα τόσο στο εξωτερικό (Darni, 2017· Dejene, 2017· Eurydice, 2010· Falah, 2013· Gebregeorgis, 2016· Jabeen & Ilyas, 2012· Lee, 2014b· Sulaimani, 2017· Ullah & Skeleton, 2013), όσο και στην Ελλάδα (Αλεξόπουλος κ. συν., 2015· Gounias & Alexopoulos, 2016· Καϊσέρογλου, 2011· Karintzaidis et al., 2016· Πιλιόγκου κ. συν., 2017) τονίζουν ότι η αντιπροσώπευση των δύο φύλων δεν είναι πάντοτε ισότιμη, παρά τις προσπάθειες για την προαγωγή της έμφυλης ισότητας σε αυτά.

Αναλυτικότερα, ως προς τα σχολικά εγχειρίδια για το μάθημα της Γλώσσας, του δημοτικού σχολείου επισημαίνεται ότι παρά την πλέον πιο ισότιμη προβολή του αγοριού και του κοριτσιού, τα έμφυλα στερεότυπα ενυπάρχουν μέσα στις

ιστορίες τους, καθώς εμφανίζονται με λανθάνοντα τρόπο μέσω των περιεχομένων των κειμένων (Καϊσέρογλου, 2011) και των εικόνων (Karintzaidis et al., 2016).

Ως προς τα σχολικά βιβλία των υπόλοιπων γνωστικών αντικειμένων, όπως της θετικής κατεύθυνσης, ενδεικτική είναι και η έρευνα των Πιλιόγκου κ. συν. (2017), όπου τονίζουν την προσπάθεια για μια πιο δίκαιη προβολή του γυναικείου φύλου, μέσω της πιο μεγάλης συμμετοχικότητας των γυναικών στο κοινωνικό-επαγγελματικό τομέα. Εντούτοις, ο γλωσσικός σεξισμός είναι υπαρκτός, ενώ η αναφορά σε διάσημα πρόσωπα του γυναικείου φύλου είναι πολύ περιορισμένη, προβάλλοντας τη διασύνδεση του φιλοσοφικού και επιστημονικού, λογοτεχνικού και ποιητικού τομέα κατά αποκλειστικότητα με τους άντρες (Πιλιόγκου κ. συν., 2017). Τέλος, υπογραμμίζεται και το χαμηλό ποσοστό της συμμετοχικότητας του γυναικείου φύλου στη συγγραφή των συγκεκριμένων σχολικών βιβλίων, υπαγορεύοντας έτσι την έμφυλα στερεοτυπική αντίληψη ότι οι γυναίκες είναι λιγότερο αρμόδιες για τις Θετικές Επιστήμες (Πιλιόγκου κ. συν., 2017).

Επιπρόσθετα, όπως επισημάνθηκε και από τη μελέτη του Παρατηρητηρίου για την Ισότητα στην Εκπαίδευση (Π.Ι.Ε.) (2008α), αναγκαία ήταν η περαιτέρω έρευνα για τα νέα σχολικά συγγράμματα που εισήχθησαν σταδιακά από το 2005 - 2006 στο Δημοτικό, εστιάζοντας όχι μόνο στο γλωσσικό εγχειρίδιο, αλλά και στα υπόλοιπα σχολικά εγχειρίδια, όπως των Θετικών Επιστημών. Κρίθηκε, λοιπόν, ότι ήταν ενδιαφέρουσα η εξέταση των νέων σχολικών συγγραμμάτων του Δημοτικού που εισήχθησαν από το 2006 ως προς τη διαιώνιση της έμφυλης ανισότητας ή μη, εξετάζοντας όχι μόνο το εγχειρίδιο της Γλώσσας, αλλά και τα εγχειρίδια των υπόλοιπων μαθημάτων.

Σκοπός, λοιπόν, της συγκεκριμένης έρευνας αποτέλεσε η εξέταση των έμφυλων αναπαραστάσεων στα σχολικά βιβλία έκδοσης 2006-2007 των τάξεων Α' και Β' Δημοτικού, όπου τα παιδιά στις μικρές αυτές ηλικίες δεν έχουν πλήρως διαμορφωμένη την κριτική σκέψη και αντίσταση στα άρρητα-λανθάνοντα μηνύματα που μεταδίδονται για τους ρόλους των δυο φύλων (Π.Ι.Ε., 2008α), προκειμένου να αποτυπωθούν συνολικά για όλα τα σχολικά εγχειρίδια και γνωστικά αντικείμενα των δύο αυτών τάξεων του δημοτικού σχολείου οι έμφυλες αναπαραστάσεις.

Επιπλέον, μέσω της εξέτασης αυτής επιδιώκεται η αποτύπωση των έμφυλων μηνυμάτων που μεταδίδουν τα σημερινά σχολικά εγχειρίδια στους/στις μαθητές/μαθήτριες, καθώς σύμφωνα και με τη Lee (2014a) και αυτή η διάσταση έχει ιδιαίτερη σημασία. Με αυτό τον τρόπο δύναται να καταδειχθεί τι μπορεί να αλλάξει και να βελτιωθεί, ώστε το σχολικό βιβλίο να προάγει πραγματικά την ισότητα των δυο φύλων και να βοηθήσει τους/τις εκπαιδευτικούς προς αυτήν την κατεύθυνση. Εξάλλου, όσον αφορά στους εκπαιδευτικούς, αυτού/αυτές συμβάλλουν σημαντικά στη συντέλεση μιας πιο δίκαιης και ισότιμης πορείας των δύο φύλων στη σχολική τάξη μέσω της αναδιαπραγμάτευσης των

παγιωμένων έμφυλων στερεοτύπων (Καλφά, 2015), ιδιαίτερα όταν οι ίδιοι και ίδιες γνωρίζουν και κατανοούν τα έμφυλα στερεότυπα που μεταδίδει το σχολικό εγχειρίδιο (Sumi, 2012).

Στο πλαίσιο αυτό τέθηκαν, τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα: (1) Ποια είναι η κατανομή με βάση το φύλο της συγγραφικής ομάδας των σχολικών εγχειριδίων; (2) Ποια είναι η συχνότητα της εκπροσώπησης του θηλυκού και του αρσενικού φύλου; (3) Ποια είναι τα στερεότυπα, παραδοσιακά-συντηρητικά και μη, τα οποία προβάλλονται για τα δύο φύλα; (4) Ποιοι είναι οι ρόλοι που αναλαμβάνει το κάθε φύλο; (5) Με ποια χαρακτηριστικά - συμπεριφορές περιγράφεται το αρσενικό και το θηλυκό φύλο; (6) Ποια είναι η αναπαράσταση των δύο φύλων ως προς την εικονογράφηση των βιβλίων (λ.χ. χρήση χρώματος); (7) Υπάρχει η χρήση σεξισμού ως προς τη χρήση της γλώσσας εις βάρος κάποιου φύλου;

Μεθοδολογία

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης έρευνας ήταν η ποσοτικού τύπου ανάλυση περιεχομένου, η οποία έδωσε τη δυνατότητα της εξέτασης και των κειμενικών και των εικονικών αναφορών του εξεταζόμενου υλικού με ποσοτικό, αντικειμενικό και συστηματικό τρόπο (Μπονίδης, 2004). Μέσω της μεθόδου αυτής, όπως επισημαίνει και η Τζάνη (2005), μπόρεσαν και μελετήθηκαν τα μεταδιδόμενα στοιχεία τόσο της γλωσσικής, όσο και της οπτικής επικοινωνίας των σχολικών βιβλίων ως προς τα άμεσα, καθώς και τα έμμεσα έμφυλα μηνύματά τους, αναφορικά με τη διάσταση του φύλου, εξυπηρετώντας ιδιαίτερα τον ερευνητικό σκοπό της παρούσας μελέτης.

Επιπλέον, η συγκεκριμένη ερευνητική μέθοδος επιλέχθηκε λόγω (α) της διακριτικότητάς της, αφού οι ερευνήτριες μπορούσαν να βρίσκονται στη θέση των παρατηρητριών, χωρίς να είναι αντιληπτές, (β) του χαμηλού της κόστους ανάλυσης των επιλεγόμενων τεκμηρίων, καθώς και (γ) της σταθερότητας της μορφής των δεδομένων, τα οποία καθιστούσαν εφικτή τη δυνατότητα της εκ νέου ανάλυσης τους σε περίπτωση είτε ελέγχου της αξιοπιστίας, είτε επανάληψης της έρευνας (Robson, 2010).

Από τα σχολικά εγχειρίδια των τάξεων Α΄ και Β΄ Τάξεων του Δημοτικού, συγκεκριμένα εξετάστηκαν και αναλύθηκαν τα σχολικά βιβλία των μαθημάτων της Γλώσσας, των Μαθηματικών, της Μελέτης Περιβάλλοντος, της Μουσικής, των Εικαστικών και της Φυσικής Αγωγής. Τα εν λόγω σχολικά βιβλία που απαρτίζονται από το Βιβλίο του/της Μαθητή/Μαθήτριας εξετάστηκαν ως προς όλα τους τα τεύχη, τα οποία ήταν συνολικά δεκαπέντε (15).

Αναλυτικότερα οι τίτλοι των δεκαπέντε (15) σχολικών βιβλίων που εξετάστηκαν είναι οι εξής:

- Αργυρίου, Μ., Τσούτσια-Λουλάκη, Ε., & Μαγαλιού, Μ. (συγγραφείς), Ζούκη, Α. (εικονογράφηση) (2013). *Μουσική* (βιβλίο μαθητή), τάξη Α΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Αργυρίου, Μ., Τσούτσια-Λουλάκη, Ε., & Μαγαλιού, Μ. (συγγραφείς), Βερούτσου, Β., & Κολόκα, Γ. (εικονογράφηση) (2013). *Μουσική* (βιβλίο μαθητή), τάξη Β΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Γαβριηλίδου, Ζ., Σφυρόερα, Μ., & Μπεζέ, Λ. (συγγραφείς), Γανώση, Α. (εικονογράφηση) (2013). *Γλώσσα. Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας* (βιβλίο μαθητή), τάξη Β΄ Δημοτικού, τεύχη 1-3. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Δημοπούλου, Μ., Ζόμπολας, Τ., Μπαμπίλα, Ε., Σκαναβή, Κ., Φραντζή, Α., & Χατζημυχαήλ, Μ. (συγγραφείς), Τσανανά, Α. (εικονογράφηση) (2013). *Μελέτη Περιβάλλοντος* (βιβλίο μαθητή), τάξη Β΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Ζωγράφος, Θ., Μπέσσας, Δ., & Μπέσσα, Ε. (συγγραφείς), Μπαζού, Ε. (εικονογράφηση) (2009). *Εικαστικά* (βιβλίο μαθητή), τάξη Α΄ & Β΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Καραντζόλα, Ε., Κύρδη, Κ., Σπανέλλη, Τ., & Τσιαγκάνη, Θ. (συγγραφείς), Βαρβαρούση, Δ. (εικονογράφηση) (2013). *Γλώσσα. Γράμματα, Λέξεις, Ιστορίες* (βιβλίο μαθητή), τάξη Α΄ Δημοτικού, τεύχη 1-2. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Καργιωτάκης, Γ., Μαραγκού, Α., Μπελίτσου, Ν., & Σοφού, Β. (συγγραφείς), Τουλιάτου, Α. (εικονογράφηση) (2013). *Μαθηματικά* (βιβλίο μαθητή), τάξη Β΄ Δημοτικού, τεύχη 1-2. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Λεμονίδης, Χ., Θεοδώρου, Α., Καψάλης, Α., & Πνευματικός, Δ. (συγγραφείς), Αρώνης, Κ. (εικονογράφηση) (2013). *Μαθηματικά. Μαθηματικά της Φύσης και της Ζωής* (βιβλίο μαθητή), τάξη Α΄ Δημοτικού, τεύχη 1-2. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Μπουρνέλλη, Π., Κουτσούκη, Δ., Ζωγράφου, Μ., Μαριδάκη, Μ., Χατζόπουλος, Δ., & Αγαλιανού, Ο. (συγγραφείς), Ζέρβα, Λ. (εικονογράφηση) (2012). *Φυσική Αγωγή* (βιβλίο μαθητή), τάξη Α΄ & Β΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.
- Πλακίτση, Α., Κοντογιάννη, Α., Σπυράτου, Ε., Μανώλη, Β., Μπάλλα, Ε., & Σταράκης, Ι. (συγγραφείς), Φούρκα-Ταταράκη, Π. (εικονογράφηση) (2009). *Μελέτη Περιβάλλοντος* (βιβλίο μαθητή), τάξη Α΄ Δημοτικού. Αθήνα: ΙΤΥΕ-Διόφαντος.

Αφού προσδιορίστηκε το εξεταζόμενο υλικό καθορίστηκε και η μονάδα καταγραφής. Λαμβάνοντας υπόψη το έργο του Robson (2010), όσον αφορά στο κείμενο, ως μονάδα καταγραφής χρησιμοποιήθηκε το «θέμα» που συνίσταται από λέξεις, προτάσεις και ολόκληρες παραγράφους και στις οποίες ενυπάρχει είτε θετική, είτε αρνητική αναπαράσταση ως προς τα δύο φύλα. Συμπληρωματικά, ως προς τις εικόνες, ως μονάδα καταγραφής ορίστηκε το «συνολικό κείμενο» (whole text, item), καταγράφοντας δηλαδή το βασικό και κύριο μή-

νυμα μιας εικόνας, κωδικογράφοντας το ύστερα με βάσει το θέμα που αντιστοιχεί (Μπονίδης, 2004).

Συνεχίζοντας, συγκροτήθηκε το σύστημα των κατηγοριών-υποκατηγοριών για την ανάλυση. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε τόσο η εννοιολογική οριοθέτηση τους, όσο και ο έλεγχος της λειτουργικότητάς τους σε τμήμα του υπό εξέταση υλικού. Έτσι, έλαβε χώρα ο έλεγχος της λειτουργικότητάς του συστήματος των κατηγοριών ως προς την εγκυρότητα των μετρήσεων της έρευνας. Αυτό επιτεύχθηκε μέσω της πραγματοποίησης του δοκιμαστικού ελέγχου της κωδικοποίησης σε τυχαία τμήματα του εξεταζόμενου υλικού, τα οποία προσπάθησαν να αποτελούν το 10 - 20 % του συνολικού εξεταζόμενου υλικού (Neuendorf, 2011).

Ως αποτέλεσμα ήταν να διαπιστωθούν και μετέπειτα να διορθωθούν τα ελλείπη και ασαφή σημεία στην εννοιολογική οριοθέτηση του συστήματος των κατηγοριών-υποκατηγοριών της έρευνας, επανξάνοντας έτσι την αξιοπιστία και τη λειτουργικότητα του συστήματος αυτού. Εξάλλου, με βάση και τον Neuendorf (2002), τα προαναφερόμενα τυχόν προβλήματα του εν λόγω συστήματος έπρεπε να επιλυθούν στο πιλοτικό αυτό στάδιο του ελέγχου και όχι μετά την εκκίνηση του σταδίου της κωδικογράφησης. Πιο συγκεκριμένα, οι κατηγορίες που ανέκυψαν ήταν οι ακόλουθες:

1. Συντακτική Επιτροπή του σχολικού εγχειριδίου
(Υποκατηγορία 1.1 Συγγραφέας, 1.2 Κριτής/αξιολογητής, 1.3 Φιλολογική Επιμέλεια, 1.4 Υπεύθυνος/η κατά τη συγγραφή, 1.5 Υπεύθυνος/η του υποέργου από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1.6 Εικονογράφηση και 1.7 Γλωσσικός σεξισμός για τη Συντακτική Επιτροπή)
2. Πρωταγωνιστικοί Χαρακτήρες
(Υποκατηγορία 2.1 Δραστηριότητες, 2.2 Εικονογράφηση και 2.3 Γλωσσικός σεξισμός Πρωταγωνιστικών Χαρακτήρων)
3. Δευτερεύοντες /Επικουρικοί Χαρακτήρες
(Υποκατηγορία 3.1 Δραστηριότητες, 3.2 Εικονογράφηση και 3.3 Γλωσσικός σεξισμός Επικουρικών Χαρακτήρων)
4. Ρόλοι των δύο φύλων (στερεοτυπικοί και μη)
(Υποκατηγορία 4.1 Παραδοσιακοί Ρόλοι, 4.2 Μη παραδοσιακοί Ρόλοι, 4.3 Εικονογράφηση και 4.4 Γλωσσικός σεξισμός για τους Ρόλους)
5. Συμπεριφορές των δύο φύλων (στερεοτυπικές και μη)
(Υποκατηγορία 5.1 Παραδοσιακές ικανότητες/δεξιότητες, 5.2 Μη παραδοσιακές ικανότητες/δεξιότητες, 5.3 Παραδοσιακά συναισθήματα, 5.4 Μη παραδοσιακά συναισθήματα, 5.5 Εικονογράφηση και 5.6 Γλωσσικός σεξισμός για τις Συμπεριφορές)

6. Διάσημα πρόσωπα

(Υποκατηγορία 6.1 Θετικές Επιστήμες, 6.2 Ανθρωπιστικές Επιστήμες, 6.3 Επιστήμες του Μηχανικού και της Πληροφορικής, 6.4 Κοινωνικές Επιστήμες, 6.5 Τέχνη, 6.6 Εικονογράφηση και 6.7 Γλωσσικός σεξισμός για τα Διάσημα Πρόσωπα)

Έτσι, πραγματοποιήθηκε η χρήση δυο διαφορετικών δελτίων αποκωδικοποίησης, με το πρώτο δελτίο να αντιστοιχεί στην κωδικοποίηση των αναφορών των κειμένων και το δεύτερο δελτίο να αντιστοιχεί στις αναφορές των εικόνων. Τα συγκεκριμένα δελτία σχεδιάστηκαν βάσει του αντίστοιχου εργαλείου συλλογής δεδομένων της έρευνας του Μπονίδη (2004, σελ. 67 - 68), το οποίο τροποποιήθηκε και αναδιαμορφώθηκε με βάση το θέμα και τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, ώστε σύμφωνα με τον Creswell (2011) να καλύπτονται τα βασικά κριτήρια για το λειτουργικού ερευνητικού εργαλείου.

Τέλος, πραγματοποιήθηκε η ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων με ποσοτικά κριτήρια, ώστε στη συνέχεια να ακολουθήσει η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της (Robson, 2010· Rose et al., 2015).

Αποτελέσματα

Από την εξέταση τόσο των κειμενικών, όσο και των εικονικών αναφορών του συνόλου των ερευνώμενων σχολικών βιβλίων παρουσιάστηκαν τα εξής αποτελέσματα:

Αθροιστικά, ως προς την κατανομή με βάση το φύλο, από τα 159 άτομα που ενεπλάκησαν στη συντακτική επιτροπή των εξεταζόμενων σχολικών βιβλίων, τα 84 μέλη ήταν γυναίκες (53%) και τα 75 ήταν άνδρες (47%).

Γράφημα 1. Αθροισμα μελών συντακτικής επιτροπής Γυναίκες/Άνδρες – Κειμενικές αναφορές

Παρατηρήθηκε, λοιπόν, ότι αυξημένο ήταν το ποσοστό της συμμετοχικότητας των γυναικείων μελών τόσο στη συγγραφή, όσο και στην συντακτική επιτροπή των προαναφερόμενων σχολικών εγχειριδίων. Μάλιστα, το εν λόγω ενθαρρυντικό αποτέλεσμα δεν ήταν αναμενόμενο, καθώς έχει επισημανθεί το χαμηλό ποσοστό της συμμετοχικότητας του γυναικείου φύλου στις συντακτικές επιτροπές των σχολικών εγχειριδίων με βάση τις έρευνες των Dejene (2017), Falah (2013), Jabeen, & Ilyas (2012) και Πλιόγκου κ. συν. (2017).

Ωστόσο, όσον αφορά στη συχνότητα της εκπροσώπησης του θηλυκού και του αρσενικού φύλου, αποθαρρυντικά παρατηρήθηκε ότι οι άνδρες ήταν αυτοί που αριθμητικά υπερεπερέσσαν έναντι των γυναικών, όχι μόνο όσον αφορά στους πρωταγωνιστικούς, αλλά και στους δευτερεύοντες/επικουρικούς χαρακτήρες, καθώς και στις αντίστοιχες δραστηριότητες τους. Εκτός αυτού, τα εν λόγω αποτελέσματα επιβεβαιώνουν τα ευρήματα των ερευνών των Jabeen & Ilyas (2012) και Lee (2014b) ως προς τις κειμενικές αναφορές, ενώ ως προς τις εικονικές αναφορές τα ευρήματα των ερευνών των Karintzaidis et al. (2016) και Luengo & Blazquez (2004).

Γράφημα 2. Πρωταγωνιστικοί χαρακτήρες Γυναίκες/Άνδρες
– Εικονικές αναφορές

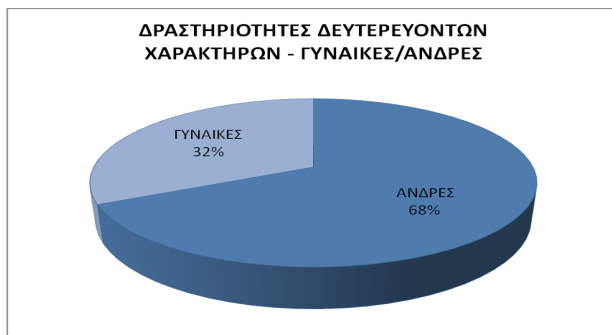
Γράφημα 3. Δραστηριότητες πρωταγωνιστικών χαρακτήρων
– Εικονικές αναφορές

Γράφημα 4. Δευτερεύοντες χαρακτήρες Γυναίκες/Ανδρες
– Κειμενικές αναφορές

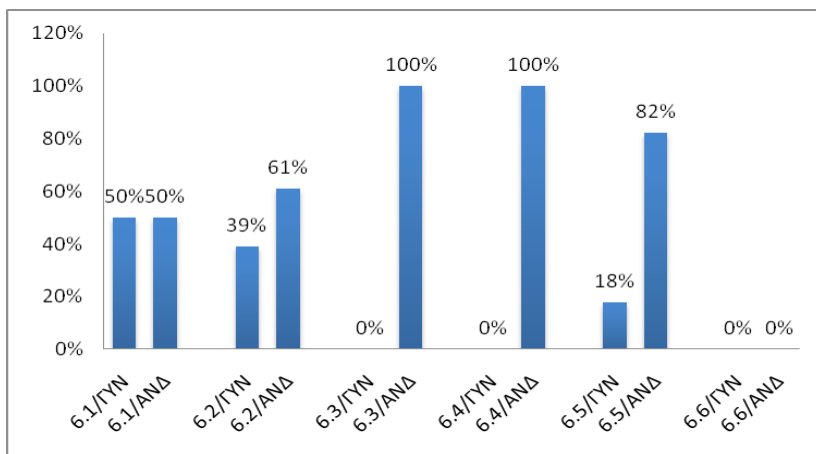
Γράφημα 5. Δραστηριότητες δευτερευόντων χαρακτήρων
– Κειμενικές αναφορές

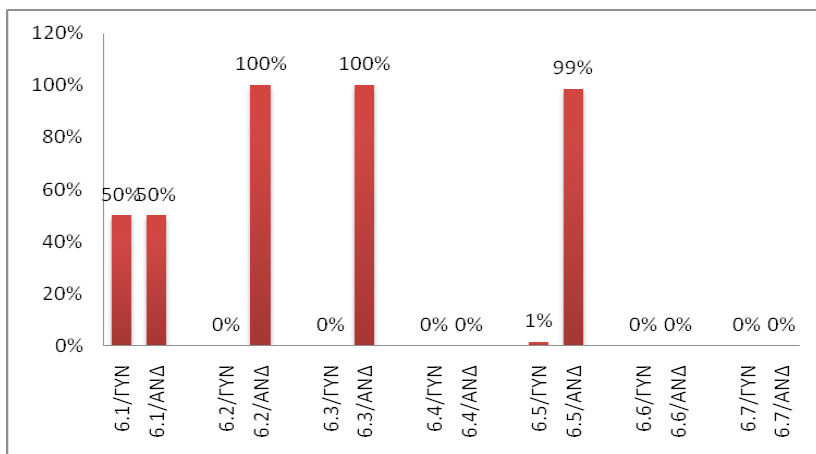
Επιπρόσθετα, ως προς τις αναφορές σε διάσημα πρόσωπα, ενθαρρυντικά εντοπίστηκε η ισότιμη αντιπροσώπευση και των δύο φύλων με ποσοστό (50 %) στο χώρο των Θετικών Επιστημών τόσο στις κειμενικές, όσο και στις εικονικές αναφορές. Αρχικά, βέβαια, αναμένονταν η περιορισμένη αναφορά σε διάσημα πρόσωπα του γυναικείου φύλου για τις Θετικές Επιστήμες λόγω της έμφυλα στερεοτυπικής αντίληψης ότι οι άνδρες είναι περισσότερο αρμόδιοι για το χώρο αυτό με βάση την έρευνα των (Πιλόγκου κ. συν., 2017).

Ωστόσο, στους υπόλοιπους χώρους, το ανδρικό φύλο ήταν αυτό που επικράτησε αριθμητικά. Ενδεικτικά, στις κειμενικές αναφορές, το ανδρικό φύλο υπερείχε ποσοτικά του γυναικείου φύλου στο χώρο των Ανθρωπιστικών Επιστημών με ποσοστό (61%), στο χώρο των επιστημών του Μηχανικού και της Τεχνολογίας με ποσοστό (100%), στον χώρο των Κοινωνικών Επιστημών με (100%) και τέλος, στον χώρο των Τεχνών (λ.χ. της ζωγραφικής και της μουσικής) με ποσοστό (82%).

Γράφημα 6. Κατηγορία (6.1 – Θετικές Επιστήμες /6.2 – Ανθρωπιστικές Επιστήμες/ 6.3 – Επιστήμες Μηχανικού/Τεχνολογίας/ 6.4 – Κοινωνικές Επιστήμες/ 6.5 – Χώρος Τεχνών/ 6.6 – Γλωσσικός σεξισμός για τα διάσημα πρόσωπα) – Κειμενικές αναφορές

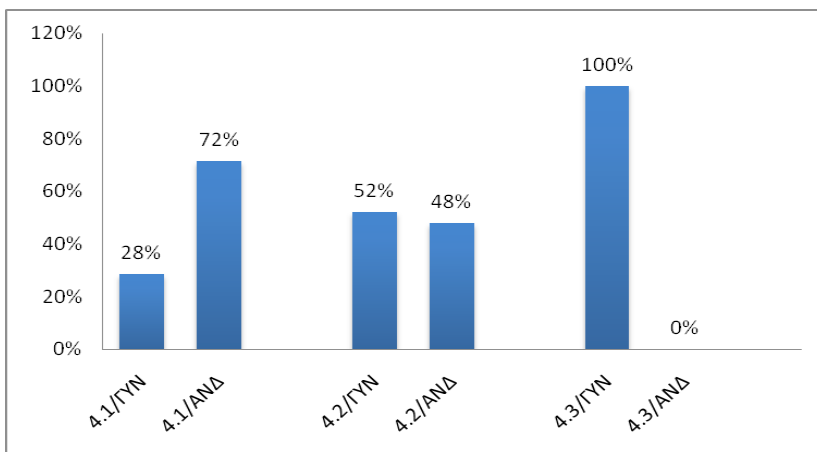
Γράφημα 7. Κατηγορία (6.1 – Θετικές Επιστήμες /6.2 – Ανθρωπιστικές Επιστήμες/ 6.3 – Επιστήμες Μηχανικού/Τεχνολογίας/ 6.4 – Κοινωνικές Επιστήμες/ 6.5 – Χώρος Τεχνών/ 6.6 – Διαφοροποιημένη εικονογράφηση/ 6.6 – Γλωσσικός σεξισμός για τα διάσημα πρόσωπα) – Εικονικές αναφορές

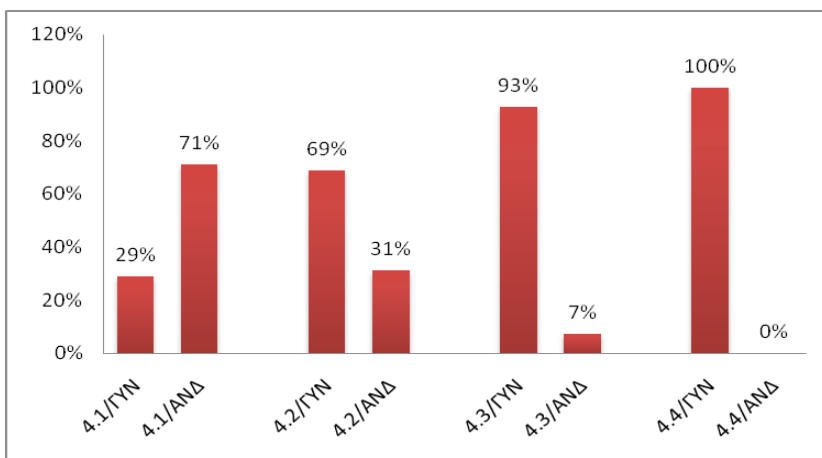
Όσον αφορά στην εξέταση των στερεοτύπων, συντηρητικών και μη, τα οποία προβάλλονταν για τα δύο φύλα, καθώς και των ρόλων που αναλαμβάνει το κάθε φύλο, παρατηρήθηκε ότι παρόλα τα υψηλά ποσοστά της παρουσίας του γυναικείου φύλου σε μη στερεοτυπικούς ρόλους και τα αντίστοιχα χαμηλά στους στερεοτυπικούς ρόλους, για το ανδρικό φύλο ίσχυε η αντίστροφη εικόνα και στις δύο περιπτώσεις. Μάλιστα, τα αποτελέσματα αυτά ήταν σύμφωνα και με και με τα ευρήματα των Karintzaidis et al. (2016) και Μπονιδή (2004).

Χαρακτηριστικά, στις κειμενικές αναφορές, το γυναικείο φύλο εντοπίστηκε με χαμηλό ποσοστό (28%) σε στερεοτυπικούς/παραδοσιακούς ρόλους, έναντι όμως του ανδρικού φύλου με το υψηλό ποσοστό (72%) στους αντίστοιχους στερεοτυπικούς/ παραδοσιακούς ρόλους. Παρομοίως, στις εικονικές αναφορές, το γυναικείο φύλο υπερεπέρσε με (69%) στους μη στερεοτυπικούς ρόλους έναντι του ανδρικού φύλου με το χαμηλό ποσοστό (31%) στους αντίστοιχους μη στερεοτυπικούς ρόλους.

Γράφημα 8. Κατηγορία (4.1 – Στερεοτυπικοί έμφυλοι ρόλοι/ 4.2 – Μη Στερεοτυπικοί έμφυλοι ρόλοι/ 4.3 – Γλωσσικός σεξισμός για έμφυλους ρόλους) – Κειμενικές αναφορές

Γράφημα 9. Κατηγορία (4.1 – Στερεοτυπικοί έμφυλοι ρόλοι/ 4.2 – Μη Στερεοτυπικοί έμφυλοι ρόλοι/ 4.3 – Διαφοροποιημένη εικονογράφηση/ 4.4 – Γλωσσικός σεξισμός για έμφυλους ρόλους) – Εικονικές αναφορές

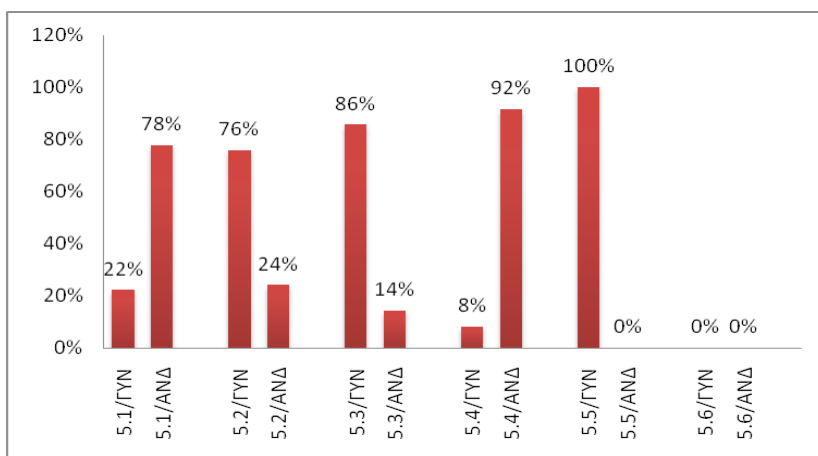

Εν συνεχεία, η ίδια εικόνα που σημειώθηκε προηγουμένως για τους έμφυλους ρόλους, παρατηρήθηκε και για τα χαρακτηριστικά - τις συμπεριφορές των

δύο φύλων. Αναλυτικότερα, ως προς τις ικανότητες/δεξιότητες, το ανδρικό φύλο εμφανίστηκε σε περισσότερο σύγχρονες ικανότητες/δεξιότητες σε αντίθεση με το γυναικείο φύλο που εντοπίστηκε στους ανάλογους στερεοτυπικά "ανδρικούς τομείς", επιβεβαιώνοντας και πάλι τους Karintzaidis et al. (2016) και Μπονίδη (2004), οι οποίοι ήδη έχουν επισημάνει τα συγκεκριμένα ζητήματα στο έργο τους.

Τέλος, όσον αφορά στα συναισθήματα των δύο φύλων δεν επιτεύχθηκε και πάλι η ισότιμη αντιπροσώπευση και των δύο φύλων, αφού το γυναικείο φύλο εντοπίστηκε περισσότερο σε στερεοτυπικά συναισθήματα και πολύ λιγότερο σε μη στερεοτυπικά συναισθήματα, όπως αναμενόταν και από τα ευρήματα των Αλεξόπουλου κ. συν. (2015) και Πλιόγκου κ. συν. (2017).

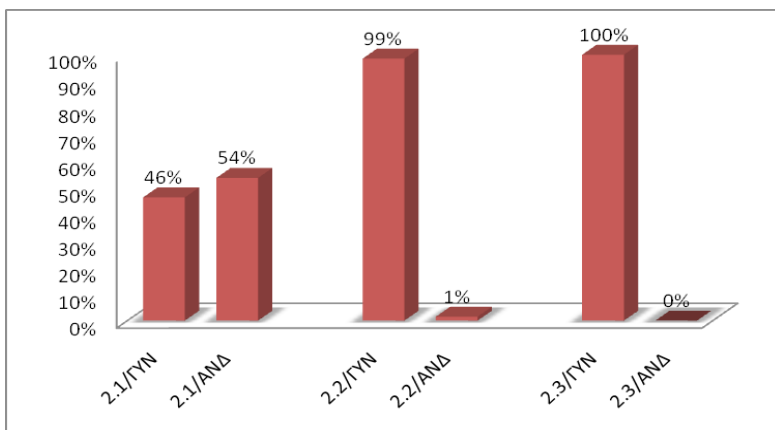
Γράφημα 10. Κατηγορία (5.1 – Στερεοτυπικές ικανότητες/δεξιότητες/ 5. – Μη Στερεοτυπικές ικανότητες/δεξιότητες/ 5.3 – Στερεοτυπικά συναισθήματα/ 5.4 – Μη Στερεοτυπικά συναισθήματα/ 5.5 – Διαφοροποιημένη εικονογράφηση/ 5.6 –Γλωσσικός σεξισμός για τις συμπεριφορές) – Εικονικές αναφορές

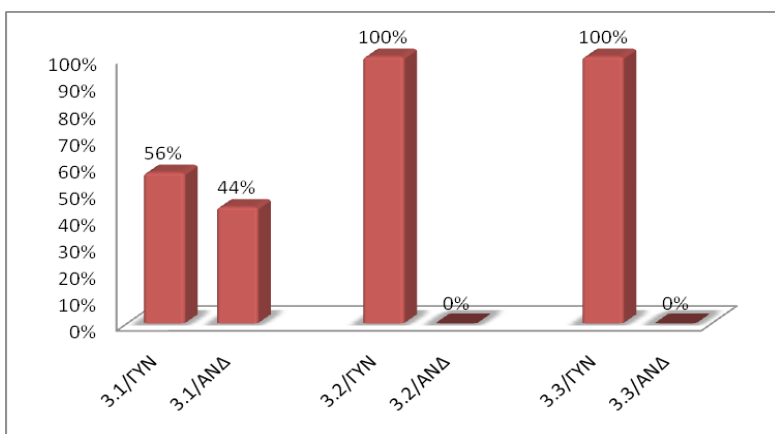
Ακόμη, αναφορικά με την αναπαράσταση των δύο φύλων ως προς την εικονογράφηση των βιβλίων, απογοητευτικά εντοπίστηκε η ύπαρξη της διαφοροποιημένης εικονογράφησης, τόσο στους πρωταγωνιστικούς, όσο και στους δευτερεύοντες χαρακτήρες, όπως και στις αντίστοιχες δραστηριότητες τους εις βάρος ξανά του γυναικείου φύλου με ποσοστό (99%) και (100%) αντίστοιχα.

Βέβαια, όλα τα παραπάνω στοιχεία αναμένονταν με βάση το θεωρητικό μέρος της παρούσας μελέτης, καθώς και η μελέτη της Eurgydice (2010) τόνιζε ότι στα σχολικά βιβλία το ανδρικό φύλο παρουσιάζονταν πιο συχνά και σε ποικιλία ενεργών ρόλων από ότι το γυναικείο φύλο, το οποίο εκπροσωπούσαν σε πιο παθητικούς ρόλους.

Γράφημα 11. Κατηγορία 2.1 – Δραστηριότητες πρωταγωνιστικών χαρακτήρων/ 2.2 – Διαφοροποιημένη εικονογράφηση/ 2.3 – Γλωσσικός σεξισμός πρωταγωνιστικών χαρακτήρων) – Εικονικές αναφορές

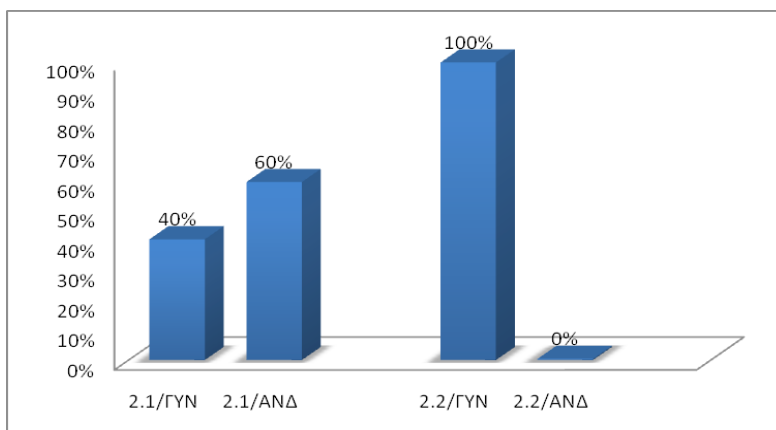
Γράφημα 12. Κατηγορία (3.1 – Δραστηριότητες δευτερευόντων χαρακτήρων/ 3.2 Διαφοροποιημένη εικονογράφηση/ 3.3 – Γλωσσικός σεξισμός δευτερευόντων χαρακτήρων) – Εικονικές αναφορές

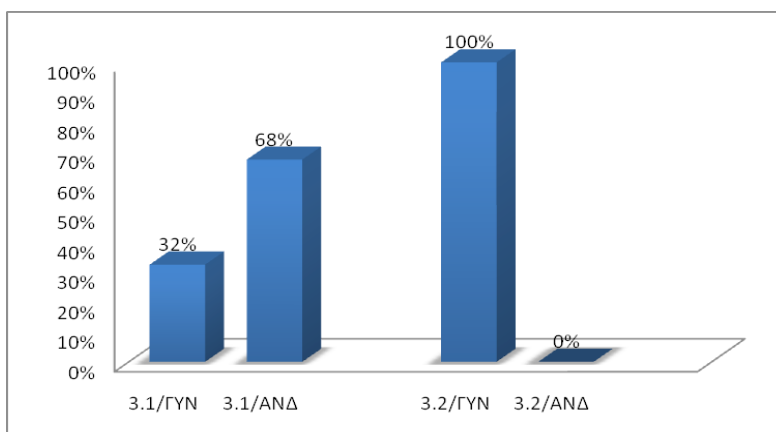
Ολοκληρώνοντας, σχετικά με την ύπαρξη του σεξισμού ως προς τη χρήση της γλώσσας, ο γλωσσικός σεξισμός ήταν υπαρκτός σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια και όσον αφορά στις αναφορές είτε κειμενικές, είτε εικονικές που εντοπίστηκε, καταγράφηκε σε όλες εις βάρος του γυναικείου φύλου με το συντριπτικό ποσοστό του (100%) έναντι του ανδρικού φύλου με (0%).

Τα εν λόγω αποτελέσματα συμβαδίζουν με πλήθος θεωρητικών (Γκασούκα κ. συν., 2015· Lee & Collins, 2009· Maki, 2015· Π.Ι.Ε., 2008β) και ερευνητικών εργασιών (Αλεξόπουλος κ. συν., 2015· Κανταρτζή & Πιλιόγκου, 2007· Lee, 2014b· Πιλιόγκου κ. συν., 2017) στην Ελλάδα και διεθνώς.

Γράφημα 13. Κατηγορία (2.1 – Δραστηριότητες πρωταγωνιστικών χαρακτήρων/ 2.2 – Γλωσσικός σεξισμός πρωταγωνιστικών χαρακτήρων – Κειμενικές αναφορές

Γράφημα 14. Κατηγορία (3.1 – Δραστηριότητες δευτερευόντων χαρακτήρων/ 3.2 – Γλωσσικός σεξισμός δευτερευόντων χαρακτήρων) – Κειμενικές αναφορές

Συζήτηση – Συμπεράσματα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με το Πρόγραμμα της «Στρατηγική για την ισότητα γυναικών και ανδρών» για το 2010 - 2015 τονίζει την αναγκαιότητα της προώθησης της έμφυλης ισότητας στην οικονομική ανάπτυξη και αναφέρει την εκπαίδευση ως σημαντικότερο τμήμα της Στρατηγικής “Ευρώπη 2020” (Γκασούκα κ. συν., 2015). Η Στρατηγική αυτή θεμελιώνεται πάνω στο Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010, η οποία έχει ως έναν από τους κεντρικούς άξονες προτεραιότητας της, την απαλοιφή των έμφυλων στερεοτύπων στην κοινωνία (Γκασούκα κ. συν., 2015). Παρόλα αυτά, σήμερα η ανισότητα των δύο φύλων υφίσταται ακόμη στην εκπαίδευση. Στην ετήσια έκθεση της European Commission (2017) για όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορά σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, με της οποίας τα ευρήματα συμφωνεί ήδη εδώ και μια πενταετία ο Van Bavel (2012), διαπιστώνεται ότι, αν και το γυναικείο φύλο πλέον υπερτερεί αριθμητικά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με ποσοστό 43.9 %, ωστόσο αποτελεί τη μειοψηφία στις σχολές των θετικών επιστημών με ποσοστό 27.0 %, αλλά και στα τμήματα που οδηγούν σε επαγγέλματα με υψηλό κύρος (λ.χ. σχολή Πολυτεχνείου), όπου το ανδρικό φύλο είναι εκείνο που υπερέχει αριθμητικά. Αντιθέτως, τα τμήματα των ανθρωπιστικών σπουδών (λ.χ. Φιλοσοφικής και Παιδαγωγικών), κατακλύζονται ιδίως από τις φοιτήτριες με ποσοστό 67 % έναντι των φοιτητών, αφού εξακολουθεί να υφίσταται η συντηρητική αντίληψη ότι το επάγγελμα του/της εκπαιδευτικού βρίσκεται πιο κοντά στη γυναικεία φύση και στο μητρικό καθήκον της για φροντίδα (European Commission, 2017).

Στο πλαίσιο αυτό, το σχολείο εξακολουθεί να διαδραματίζει ένα κύριο ρόλο στη διαδικασία της αναπαραγωγής της ανισότητας των δύο φύλων, καθώς δεν εφαρμόζει τις ίδιες διδακτικές πρακτικές και στα δύο φύλα μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία, οδηγώντας έτσι στην ενίσχυση των παραδοσιακών στερεοτύπων σε σχέση με τη γυναικεία και ανδρική ταυτότητα (Π.Ι.Ε., 2008β). Οι σχέσεις και οι αλληλεπιδράσεις των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τις μαθήτριές τους (Βεκρή & Βρυωνίδης, 2010), καθώς και το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων μεταδίδουν και διδάσκουν με έμμεσο τρόπο στους μαθητές και στις μαθήτριες τα συντηρητικά έμφυλα στερεότυπα, τα οποία μετέπειτα υποκινούν την κοινωνική προκατάληψη και ανισότητα (Πλιόγκου κ. συν., 2017). Η κοινωνικοποιητική λειτουργία των σχολικών εγχειριδίων για τη μετάδοση των έμφυλων μηνυμάτων συντελείται παράλληλα μέσω δύο διαφορετικών επικοινωνιακών επιπέδων, δηλαδή μέσω των περιεχομένων των κειμένων και μέσω της εικονογράφησης τους (Karintzaidis et al, 2016).

Στη βάση αυτή, ωστόσο, από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας είναι σημαντικό να αναφερθούν οι θετικές αλλαγές και προσπάθειες που παρατηρήθηκαν από την εξέταση των εν λόγω βιβλίων ως προς την προαγωγή της έμφυλης ισότητας. Εν παραδείγματι, σημαντική ήταν η αύξηση των γυναικείων μελών τόσο στη συγγραφή, όσο και στην συντακτική επιτροπή των προαναφερόμενων σχολικών εγχειριδίων, μην επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα των ερευνών των Dejene (2017), Falah (2013), Jabeen & Ilyas (2012) και Πιλιόγκου κ. συν. (2017).

Ακόμη, ελπιδοφόρα διαπίστωση ήταν και η αύξηση του ποσοστού σε (50 %) της αντιπροσώπευσης και των δύο φύλων στο χώρο των Θετικών Επιστημών, καθώς αναμενόταν η περιορισμένη αναφορά σε διάσημα πρόσωπα του γυναικείου φύλου για τις Θετικές Επιστήμες λόγω της έμφυλα στερεοτυπικής αντίληψης ότι οι άνδρες είναι περισσότερο αρμόδιοι για το χώρο αυτό (Πιλιόγκου κ. συν., 2017).

Εντούτοις, από την άλλη πλευρά, όσον αναφορά στα διάσημα πρόσωπα και από τους υπόλοιπους χώρους, όπως λ.χ. στο χώρο των Ανθρωπιστικών Επιστημών, των Τεχνών και των επιστημών του Μηχανικού και της Τεχνολογίας, το ανδρικό φύλο ήταν αυτό που επικράτησε αριθμητικά, όπως και σε προηγούμενες αντίστοιχες έρευνες (Falah, 2013· Πιλιόγκου κ. συν. 2017).

Επιπλέον, αποθαρρυντικά παρατηρήθηκε ότι και η γυναικεία παρουσία δεν ήταν ισότιμη με την ανδρική, όχι μόνο όσον αφορά στους πρωταγωνιστικούς, αλλά και στους δευτερεύοντες/επικουρικούς χαρακτήρες, καθώς και στις αντίστοιχες δραστηριότητες τους, επιβεβαιώνοντας τις έρευνες των Jabeen & Ilyas (2012), Karintzaidis et al. (2016), Lee (2014b) και Luengo & Blazquez (2004).

Επιπροσθέτως, δυστυχώς οι άνδρες συνέχιζαν να είναι δέσμιοι των στερεοτυπικών τους ρόλων, καθώς δεν εισέρχονταν στους στερεοτυπικά "γυναικείους χώρους", προωθώντας και ενισχύοντας έτσι την ανισότητα των δύο φύλων (Πιλιόγκου κ. συν., 2017).

Εν συνεχεία, ακριβώς η ίδια εικόνα που σημειώθηκε προηγουμένως για τους έμφυλους ρόλους, παρατηρήθηκε και για τις συμπεριφορές των δύο φύλων. Έτσι, οι άνδρες συνέχιζαν να είναι δέσμιοι των στερεοτυπικών ικανοτήτων/δεξιοτήτων (Karintzaidis et al., 2016· Μπονίδη, 2004). Ταυτόχρονα, οι γυναίκες παρέμεναν δέσμιες των στερεοτυπικών συναισθημάτων (Αλεξόπουλος κ. συν., 2015· Πιλιόγκου κ. συν., 2017).

Ακολούθως, παρατηρήθηκε απογοητευτικά η ύπαρξη της διαφοροποιημένης εικονογράφησης εις βάρος ξανά του γυναικείου φύλου, τόσο στους πρωταγωνιστικούς, όσο και στους δευτερεύοντες χαρακτήρες, όπως και στις αντίστοιχες δραστηριότητες τους, επιβεβαιώνοντας και τη μελέτη της Eurydice (2010).

Επιπρόσθετα, διαπιστώθηκε ότι και η χρήση της γλώσσας δεν ήταν ισότιμη ως προς τα δύο φύλα, καθώς ο γλωσσικός σεξισμός ήταν υπαρκτός κατά πλειοψηφία εις βάρος του γυναικείου φύλου, συμβαδίζοντας και με τα ευρήματα των Αλεξόπουλου κ. συν. (2015), Γκασούκα κ. συν. (2015), Κανταρτζή & Πιλιόγκου (2007), Lee (2014b), Maki (2015) και Πιλιόγκου κ. συν. (2017).

Καταλήγοντας, λοιπόν, από όλα όσα προηγήθηκαν, είναι φανερό ότι για να επιτευχθεί πλήρως η ισότιμη αντιπροσώπευση των δύο φύλων και η αντιμετώπιση των έμφυλα στερεοτυπικών μηνυμάτων στα σημερινά και εν λόγω εξεταζόμενα σχολικά εγχειρίδια των τάξεων της Α΄ και Β΄ Δημοτικού χρειάζεται να γίνουν ακόμη βήματα και αλλαγές προς τον στόχο αυτό, καθώς τα αποθαρρυντικά αποτελέσματα που διαπιστώθηκαν υπερβαίνουν τον αριθμό των θετικών αλλαγών και προσπαθειών. Έτσι, η παρούσα μελέτη συνεισφέρει σε μια αποτύπωση της αναπαράστασης των δυο φύλων στα σημερινά σχολικά βιβλία από όλα τα γνωστικά αντικείμενα των δύο αυτών τάξεων του δημοτικού σχολείου, αναδεικνύοντας τόσο τα θετικά, όσο και τα αρνητικά σημεία που χρήζουν αλλαγών.

Παρόλο που η παρούσα μελέτη ενέχει περιορισμούς, καθώς η ποσοτικού τύπου ανάλυση περιεχομένου δεν καθιστούσε εφικτή τη δυνατότητα της αποτίμησης των αιτιατών σχέσεων (Robson, 2010), εντούτοις, δίνει τη δυνατότητα στο μέλλον και για ποιοτική ανάλυση των δεδομένων, καθιστώντας τους/τις ερευνητές/ερευνήτριες ικανούς/ικανές να εμβαθύνουν την ανάλυση του περιεχομένου των συγκεκριμένων βιβλίων μέσω της ερμηνευτικής διαδικασίας.

Μια μελλοντική έρευνα πεδίου, σε συνδυασμό με τη συγκέντρωση ποσοτικών δεδομένων, κρίνεται ότι θα έφερε σημαντικές πληροφορίες για το τι γίνεται πραγματικά στην τάξη, δίνοντας έτσι και την οπτική τόσο των εκπαιδευτικών, όσο και των μαθητών και μαθητριών.

Βιβλιογραφία

- Αλεξόπουλος, Χ., Βαλμάς, Θ., & Κατσίβελου, Β. (2015, Μάρτιος). *Τα στερεότυπα των δύο φύλων στα εγχειρίδια Γλώσσας Δημοτικού: Μία ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του Α΄ τεύχους Γλώσσας της Γ΄ Δημοτικού*. Ανακοίνωση στο 2ο Επιστημονικό Συνέδριο Πανελλήνιας Ένωσης Σχολικών Συμβούλων. Θεσσαλονίκη.
- Βεκρή, Μ., & Βρυωνίδης, Μ. (2010). Ταυτότητες φύλου και αντισυμβατική συμπεριφορά στην εφηβική ηλικία. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 15 (58), 69-100.
- Γκασούκα, Μ., Παπαγιαννοπούλου, Μ., Φουλίδη, Ξ., & Χαραμής, Π. (2015). *Εναισθητοποίηση στελεχών και εκπαιδευτικών της προσχολικής και πρωτο-*

- βάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα διακρίσεων και ισότητας των φύλων. ΙΝ. ΕΠ-Ε.Σ.Δ.Δ.Α, Κωδικός Πράξης: 357057, Ανάπτυξη του Ανθρώπινου Δυναμικού της Δημόσιας Διοίκησης 2011-2015). Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.
- Καϊσέρογλου, Ν. (2011). Αναπαραστάσεις των δύο φύλων: Ρόλοι και Στερεότυπα, στα αναγνωστικά «Η Γλώσσα μου» του Δημοτικού Σχολείου. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 164, 78-99.
- Καλφά, Μ. (2015). *Η αποδόμηση έμφυλων στερεοτύπων και το εκπαιδευτικό σύστημα: μια ανθρωπολογική προσέγγιση*. Ανακοίνωση στο 2ο Επιστημονικό Συνέδριο Πανελλήνιας Ένωσης Σχολικών Συμβούλων, Θεσσαλονίκη.
- Κανταρτζή, Ε., & Πλιόγκου, Β. (2007). Η εικόνα του φύλου στα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού σχολείου. Η περίπτωση των Μαθηματικών, της Γεωγραφίας και των Φυσικών Επιστημών. Στο Ε. Ντρενογιάννη, Φ. Σέρογλου, Ε. Τρέσσου (Επιμ.), *Φύλο και Εκπαίδευση: Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες, Νέες Τεχνολογίες* (σσ. 421-437). Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Μπονίδης, Κ. (2004). *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παρατηρητήριο για την Ισότητα στην Εκπαίδευση (2008α). *Εμφύλιες Κοινωνικές Αναπαραστάσεις στα Σχολικά Εγχειρίδια: Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης*. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.
- Παρατηρητήριο για την Ισότητα στην Εκπαίδευση (2008β). *Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων των Εκπαιδευτικών Πολιτικών στο Φύλο*. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.
- Πλιόγκου, Β., Κανταρτζή, Ε., & Τριανταφύλλου, Μ. (2017). Έμφυλες αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια θετικής κατεύθυνσης των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 6, 140-160.
- Τζάνη, Μ. (2005). *Μεθοδολογία Έρευνας Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών – Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.
- Creswell, W. J. (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγησης Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. (μτφρ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα: Έλλην.
- Darni, F.I.N.A. (2017). Gender Bias in Elementary School Language Textbooks. *International Journal of Gender and Women's Studies*, 5(1), 128 – 133.
- Dejene, W. (2017). Assessing Ethiopian Primary School Second Cycle Social Studies Textbooks for Adequate Reflections of Multiculturalism. *Journal of Education and Practice*, 8 (10), 117 – 126.
- European Commission. (2017). *Education and Training Monitor 2017*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Eurydice. (2010). *Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe*. Retrieved March 07, 2019 from: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/40271e21-ca1b-461e-ba23-88fe4d4b3fd4/language-en/format-PDF/source-95111208>
- Falah, J. F. (2013). The Portrayal of Women in Israeli Arabic Textbooks on Druse Heritage. *US-China Education Review A*, 3(1), 33 – 37.
- Gebregeorgis, M. Y. (2016). Gender Construction through Textbooks: The Case of an Ethiopian Primary School English Textbook. *Africa Education Review*, 13(3-4), 119 – 140.
- Gouvias, D., & Alexopoulos, C. (2016, November 9). Sexist stereotypes in the language textbooks of the Greek primary school: a multidimensional approach. *Gender and Education*, 1-21. Retrieved March 15, 2019 from: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09540253.2016.1237620>
- Jabeen, S., & Ilyas, A. (2012). Gender Role Modeling In Textbooks: Case Study of Urdu Textbooks of Sindh Province. *Journal of Women's Studies*, 19(1), 75 – 93.
- Karintzaidis, N., Christodoulou, A., Kyridis, A., & Vamvakidou, I. (2016). Gender representations in the illustrations of the 6th Grade Language Textbook used in the Greek Elementary School. *Advances in Language and Literary Studies*, 7(6), 113 – 122.
- Lee, J. F. K. (2014a). A hidden curriculum in Japanese EFL textbooks: Gender representation. *Linguistics and Education*, 27, 39 – 53.
- Lee, J. F. K. (2014b). Gender representation in Hong Kong primary school ELT textbooks- a comparative study. *Gender and Education*, 26(4), 356 – 376.
- Lee, J. F. K., & Collins, P. (2009). Australian English - language textbooks: the gender issues. *Gender and Education*, 21(4), 353 – 370.
- Luengo, M. R., & Blazquez, F. (2004). *Ginero y libros de texto. Un estudio de estereotipos en las imagenes*. Badajoz: Instituto de la Mujer de Extremadura
- Maki, K. (2015). *Constructing gendered identities: the rhetorics of gender in the NGO's volunteers' talk about sex trafficking*. Retrieved March 09, 2019 from: <http://ebooks.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/catalog/book/2>
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Neuendorf, K. A. (2011). Content Analysis – A Methodological Primer for Gender Research. *Sex Roles*, 64, 276 – 289.
- Robson, C. (2010). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου*. (μτφρ. Β. Ντουλάκου, & Κ. Βασιλικού). Αθήνα: Gutenberg.
- Rose, S., Spinks, N., & Canhoto, I. (2015). *Management Research: Applying*

- the Principles*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Sulaimani, A. (2017). Gender Representation in EFL Textbooks in Saudi Arabia: A Fair deal? *English Language Teaching*, 10(6), 44 – 52.
- Sumi, V. S. (2012). *Education and Gender Discrimination*. Paper presented at the National Seminar on Women's Human Rights - A Feminist Discourse, Hyderabad, India.
- Ullah, H., & Skeleton, C. (2013). Gender representation in the public sector school textbooks of Pakistan. *Educational Studies*, 39(2), 183 – 194.
- Van Bavel, J. (2012). The reversal of gender inequality in education, union formation and fertility in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research*, 10, 127 – 154.

Abstract

The purpose of this study is to examine the representations of the two sexes in the current school textbooks of the 1st and 2nd grade classes introduced in Primary School since 2006. At this age, children have not fully formed a critical way of thinking in order to understand the implicit and latent messages regarding the roles of the two sexes. Quantitative content analysis was implied for this research, allowing the examination of both textual and pictorial material. The results highlight that, despite of the positive changes and efforts in promoting gender equality, the female presence is not equal to the male one as far as the leading and secondary characters and the famous personalities concerns, as well as their respective activities. Furthermore, both the linguistic sexism and the illustration continue to be not in favor of the female gender.

Key-words: gender, inequality, representations, school textbooks

Φωτεινή Καμαρέτσου

Εκπαιδευτικός ΠΕ60, Μ.Ε.Δ.

Καραπιπέρη 3, 361 00 Καρπενήσι

Τηλ.: 6970130917, 22370-25342

E-mail: faykarpenisland@gmail.com.

Αγγελική Κίτσιου

Δρ. Διδάσκουσα Ε.Α.Π

Γενναδίου 118, 184 52 Νίκαια

Τηλ.: +306973428371

E-mail: a.kitsiou@aegean.gr